

Key words: spirituality, spiritual world of the person, structure of spiritual world of the person, artistic needs, art.

Рашидова Світлана Станіславівна – канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна).

E-mail: svetlana101068@gmail.com.

Rashydova Svitlana Stanislavivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Chair of Pedagogics of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine).

E-mail: svetlana101068@gmail.com

УДК 130.122

НАПРИКІНЦІ СВІТУ ЛЮДИНИ: ДУХОВНІСТЬ, ЦІННОСТІ, КОМПЕТЕНЦІЇ, ОСВІТА

Ю. І. Сватко

У статті визначено засадничі поняття духовності, знання, особистості, цінностей, культури, Європи, а також комплекс понять, що формує концепти «освіта» і «Світ Людини»; розглянуто міжнародний порядок денний щодо освіти; вирізняє два пріоритетні підходи до реалізації сучасної освітньої політики: економічний і правозахисний; акцентовано питання про напрям освітніх реформ у Світі Людини.

Преамбула

Ми схильні перетворювати засоби на культ, забуваючи про цілі.

А. Перес-Реверте. Неповноцінний розвиток [15, с. 197]

Зважаючи на епіграф, на початку шляху визначимося з дороговказами.

Для людини християнської культури розуміння поняття «духовність» не повинно викликати ускладнень. Тут ми маємо справу насамперед з образом Духа Святого, який починає на всиновленій Богом людській особистості. Тож **ДУХОВНІСТЬ**, узятя в її абсолютному вимірі, безумовно, є **ОСЯЯННЯ ДУХОМ**.

З іншого боку, саме поняття «дух» важко дається сучасному «критичному розуму», для якого стара антично-середньовічна культура,

в надрах якої воно тільки й могло народитися, давно вже виглядає своєрідним позанауковим «плюсквамперфектом». Проте жоден справжній науковець не буде сперечатися з тим, що у сфері духу ми найперше зустрічаємося зі *смыслом* як реальним буттям сутності, – але смисл цей особливий. На відміну від абстрактного смислу, смислу самого по собі, смислу як такого, якому принципово байдуже, ким, як і коли його буде осмислено¹, у даному випадку ми маємо справу зі *смыслом усвідомленим* (для початку – хоч би й ним самим). Інакше кажучи, тут – у строго діалектичному порядку – завжди можна спеціально визначити того, хто мислить, і те, що мислиться, або суб'єкта та об'єкта. Ця сфера (само)усвідомленого смислу від часів античних неоплатоніків називається **САМОСВІДОМІСТЮ**, або, як казали в добрі старі Середні віки, **ІНТЕЛІГЕНЦІЮ**.

У сфері самосвідомості-інтелігенції легко вирізнити 1) смисл-суб'єкт, що покладає себе як визначеного через інобуття-об'єкт², інакше – **РОЗУМ**; 2) смисл, що покладає себе як визначеного через інобуття в аспекті свого ототожнення з ним³, інакше – **ВОЛЮ**; 3) смисл, що покладає себе як визначеного через інобуття, яке він сам і породжує⁴, інакше – **ПОЧУТТЯ**⁵. Так перед нами відкриваються аспективні моменти самосвідомості як такої [25, с. 28-29], що їх можна було б – з огляду на розумну природу свідомості – інтерпретувати відповідно як *теоретичний, практичний та естетичний розум*⁶.

Теоретичний розум позначає сферу **ПІЗНАННЯ**, в царині якої розбудовується **НАУКА**, що в аспекті її власне особистісного втілення

¹ Адже незалежно від усіх цих «ким», «як» і «коли» 2 * 2 завжди дорівнюватиме чотирьом.

² Яким передусім є він сам – саме як *осмислюваний* смисл, адже мислити (не відчувати!) можна тільки смисл. Див. відповідні діалектично вивірені формули хоча б у [9, с. 31].

³ Оскільки мислити можна тільки смисл, той, хто мислить, і те, що мислиться, суто діалектично є одним і тим самим *смыслом*, тож у своїх розумних вчинках ми впізнаємо саме себе.

⁴ Тобто – в суто логічному (не «гінекологічному») аспекті – визначає, вирізняє, обумовлює.

⁵ Власне, **РОЗУМНЕ САМОПОЧУВАННЯ** – як усвідомлення *resp.* віднаходження себе як себе у власних визначеннях-кордонах.

⁶ У подальшому викладі враховано давню філософську традицію, стисло і цілком самостійно представлену в трактатах *О. Ф. Лосева* «Філософія імені» та «Діалектика міфу». Див., наприклад у [8, с. 206-210; 10, с. 689-694 (п 13)]. Див. докладніше також в: [25, с. 28-36].

потребує особливого типу інтелектуала, а саме **ВЧЕНОГО** – з подальшими необхідними уточненнями відповідно до розподілу наук на власне смислових засадах¹. Зі свого боку, практичний розум – то царина **ВОЛІ**, на якій розбудовується **МОРАЛЬ**, що в аспекті її власне особистісного втілення потребує **ДІЯЧІВ**, або **МОРАЛІСТІВ**, – з подальшим подрібненням з огляду на конкретні види розумної діяльності, отже, й набутого **ДОСВІДУ**. Нарешті, в межах естетичного розуму облаштовується сфера **МИСТЕЦТВА**, в якій владарює інтелектуальна постать **АРТИСТА-МАЙСТРА**, того, хто реально *знає* і *вміє*, – з подальшим вирізненням окремих митецьких сфер і втілених у них художніх форм.

Якщо ж тепер ми захотіли б утвердити всю щойно окреслену сферу самосвідомості на ній самій, у всій її дійсності й у тій принциповій єдності, коли *знати* означає *бути*, а весь смисл буття міститься в ньому самому, нараз постає окреме питання про цю специфічну «самобутність», що обертається «дійсною ідеєю, яка знає саму себе» [5, с. 15]. Так вимальовується знаменита категорія **ДУХУ**, що народжує інтелектуальний тип **ДУХОВИДЦЯ-ГЕНІЯ**, який «дає мистецтву правила» [7, с. 180 (§ 46)]. Коли ж постає питання про те – інобуттєве щодо самого духу – «обійстя» досягнутої самобутності й новизни, яке приймає, *в т і л ю є*², буквально несе на собі самосвідомість-інтелігенцію як нарівно самобутній і принципово новий **ФАКТ**, нам доведеться позначити таку *фактично усталену* інтелігенцію категорією «**ОСОБИСТІТЬ**».

У підсумку відкрите в розумі – абстрактне саме по собі – **ЗНАННЯ** *resp.* **САМОСПВІДНЕСЕННЯ СМISЛУ** нараз перетворюється на факт особистої **ВІРИ**³. З іншого боку, вибудовані розумною волею – знову ж таки цілком абстрактні самі по собі – норми *поведінки* обертаються фактом особистої **НАДІЇ**⁴. Нарешті, впорядковані розумним почуттям

¹ Пор.: науки про *смисл*, науки про *розуміння*, науки про *факт*, науки про *творчість*, науки про *вираз* – аж до суто інобуттєвих щодо чистого смислу сфер повсякденної життєвої творчості, політики, права, освіти, техніки *etc.* Див. хоча б у [10, с. 765-796].

² Спочатку *духовно*, а потім, при переході духу в інобуття — вже і власне *тілесно*.

³ Адже особистість не може не вірити в те, що вона знає, бо інакше знання й загалом не є *особистісно* актуальним знанням.

⁴ Бо ж особистість — мірою усвідомлення власних прагнень і бажань — не може не сподіватися на те, що вона чинить розумно *resp.* правильно, тобто саме

риси **ХАРАКТЕРУ** зовні реально стверджуються як факт особистої **ЛЮБОВІ**¹. Так віра, надія і любов виявляються необхідними моментами загальної онтології особистості, в межах якої смисл знеособлений перетворюється на *особистісно* визначений смисл, або **ЦІННІСТЬ**.

Тож цінність є особистісно визначеним смислом – але з огляду на що?

Звісно, з огляду на справжній, отже, кінцевий вимір самої особистості.

Тут на повний голос нагадує про себе ключова проблема особистісного буття. Справді, що таке особистість, узята в її остаточному вимірі? Та особистість, яка стверджена не тією чи іншою мірою, в аспекті своїх *окремих* характеристик, а саме принципово, раз і назавжди – *навічно*?

[Тут варто мати на увазі, що реально, в земному «поцейбіччі» ми завжди маємо справу з кінцевими, отже, цілком відносними, «неповними» особистостями, в яких, якщо пригадати «паралельні» міркування Бл. Августина в *De Trinitate*², 1) або беруть гору почуття, або володарює розум-інтелект, або всім заправляє воля; 2) кожен із цих трьох моментів особистості є обмежено-недосконалим: а) *нетривко відбита у пам'яті resp. недостовірно-нелюба чуттєвість*, б) *невчений вірою інтелект*; в) *лиха у своїй безнадійності воля*; 3) *їхня сила проявляється у різних людей по-різному*.]

Тож визначимося в останніх поняттях, тобто на кордонах особистості.

В аспекті земного поцейбіччя³ це є особистість, яка вільна від будь-якого інобуттєвого плину й тліну, отже – *навіки спасенна*.

так, як вона *знає*. А інакше нема ніяких розумно-особистісно мотивованих вчинків.

¹ Адже 1) особистість як фактично втілена *resp.* так чи інакше «втілеснена» духовна індивідуальність, 2) знаттєво визначаючись у *мудрості*, 3) розумно-практично стаючи в *поведінці* та 4) естетично-образно завершуючись у власних *чеснотах*, які 5) виразно виявляються в її *характері* (що, між іншим, і робить її *домірною* самій собі), не може не любити те, що вона вчинила розумно — результат власної справи, коли будь-яке «інше» постає принципово «своїм». Інакше нашо взагалі така добродішність, яка ніяк не озивається до особистості, яку сама особистість ніяк особистісно не відчуває й не переживає, тож якої для неї взагалі нема — саме як особистісно ствердженого факту?

² Див. у [1, с. 388-389 (15 XXIII, 43)].

³ Сфера Абсолюту – предмет цілком спеціального дослідження, яке зараз не на часі.

Спасенна в усій своїй справжності й суті. Спасенна не сама по собі (на те вона й поцейбічна, отже – відносна), а Тим і в Тім, Хто єдиний є для неї істинною, а не якоюсь випадковою, залежною від тих чи інших обставин життя *мірою*. Власне, абсолютною мірою будь-якої особистісності взагалі. Особистісним Богом.

Тому останнім притулком і ціннісним обійстям для земної особистості виявляється РЕЛІГІЯ, що саме «претендує на субстанціальне самоутвердження особистості, тобто на самоутвердження у *вчності*» [8, с. 207]. Й тому ж релігійна сфера є сферою духу у його світлому трударстві під проводом Духа. Нарешті, саме тому для особистості, взятої поза її фактично-інобуттєвою частковістю й різноцінністю, проте у світлі справжньої духовності, творчість¹ – то найперше релігійна творчість, або творчість щодо облаштування життя на релігійних засадах принципової *домірності* особистості собі, справжній, яка ніколи не є абсолютно, *сама по собі*, але завжди – в Богові й завдяки Йому.

Так у життя особистості входить подвиг зреченого служіння під проводом Христа задля діяльного преображення себе й світу на засадах віри, надії та любові. Подвиг, уособлений в інтелектуальному типі **БОГОЛЮБЦЯ** й фактично стверджений в інтелектуальному типі **СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛЯ**². Відображаючи ці типи, конкретні земні боголюбці та священнослужителі³ відтворюють й наочно виявляють для світу цілу СИСТЕМУ ЦІННОСТЕЙ, втілену у звичній для старої Європи часів *Платона, Аристотеля* чи *Аквіната*, а нині заліпленій брудним шаром чуттєвих «інтересів» усталеній системі чеснот:

1) «розумних» (= діаноетичних⁴): **МУДРІСТЬ, МУЖНІСТЬ, ПОМІРКОВАНІСТЬ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ;**

¹ Особистість саме *творить*, адже творчість – це передусім справжній синтез *свідомості* і *буття*, буттєво утверджена свідомість і свідомо облаштоване буття. Або ще: смисл, зрозумілий настільки, що виявилось можливим втілити його у тих чи інших ані на що, окрім себе, не звідних буттєвих формах, власне – *створити*. Та й узагалі: народжує природа, творить – особистість.

² Щодо цих та інших інтелектуальних типів у релігійній сфері – див. у [25, с. 32-36].

³ А також **ПРОРОКИ, БОГОСЛОВИ, ПОДВИЖНИКИ, ПРАВЕДНИКИ, ДУХОВНІ ВЧИТЕЛІ** й **БЛАГОДІЙНИКИ** – основні інтелектуальні типи церковно-релігійного життя [25, с. 35].

⁴ Пор. у *Аристотеля*: «...певні чесноти ми називаємо розумовими...» [2, с. 77^(103а5-10)]. Як відомо, вони залежать від освіти й потребують певного освітнього цензу.

2) «тілесних»¹: **ЗДОРОВ'Я, СИЛА, КРАСА** *resp.* **СТАВНІСТЬ, ШВИДКІСТЬ** *resp.* **АКТИВНІСТЬ;**

3) «привхідних»²: **БАТЬКІВЩИНА** (= місце народження), **РІД** (= шляхетність походження), **ДРУЖБА** (= поміч у житті), **БАГАТСТВО, МОГУТНІСТЬ** *resp.* **ВПЛИВОВІСТЬ, ШАНА;**

4) «богословських»³: **ВІРА, НАДІЯ, ЛЮБОВ.**

Зазначений «простір доброчесності», що розумно «підпирає» ціннісний вимір життя, разом зі згаданими раніше аспектами самосвідомості: розумом, волею й почуттям, їхнім свідомим обійстям-духом та їхнім фактичним носієм-особистістю, взятими на тлі й у світлі абсолютно-особистісної *міри* та його виразу в Дусі Святому, дозволяють чітко окреслити духовний світ людини й визначити характер її цінностей. Але де тут місце освіти? Далі стисло – про це.

§ 1. Визначення освіти у Світі Людини

Ніхто не називає речі своїми іменами. Ніхто не наслідуються нагадати, що справжня освіта ґрунтується на залізній дисципліні й шануванні наставника. Тільки так не надто здібна дитина зможе засвоїти програму.

А. Перес-Реверте. Неповноцінний розвиток [15, с. 197].

І знову почнемо з дефініцій.

Донині **ОСВІТА** звично визначається як 1) процес засвоєння знань або як 2) сукупність уже здобутих у навчанні знань певного рівня чи ступеня.

Ця суттєва «зацикленість» на феномені знання, зазвичай не викликає питань у тих, хто залучений суспільством до «виведення», «виросування» й «розведення», власне, **ВИХОВАННЯ** (лат. *educatio*) «грамотних». Натомість фактичне обмеження освітніх об'єктів рамками таких розділів педагогіки, як **ДИДАКТИКА**⁴ і **МЕТОДИКА**⁵, – так ось, зведення освіти до необхідності правильно розповідати, сповіщати,

Репертуар «розумних» чеснот наведено з урахуванням відповідного дослідження *Платона* в [16, с. 198-212 (428a-439a)]. Див. також [6, с. 289-290].

¹ Власне, тілесних *аналогів* чеснот «розумних», де перші залежать від природи.

² Залежать від жереба, або долі [3, с. 99^(1390b15)], й передбачають наявність певного освітнього, майнового, фінансового *etc.* цензу.

³ За термінологією *Томи з Аквіни* – див. у [26, с. 666-683]

⁴ Загальна теорія освіти і навчання.

⁵ Теорія навчання.

ширше – наставляти *resp.* саме *навчати* (лат. *ē-docere*), без розуміння кінцевої мети освітнього процесу видавалося дивним уже *Платону*. Тож у першій книзі «Законів» Афінянин упевнено стверджує: «Найважливішим у навчанні ми визнаємо виховання», аби надалі красномовно уточнити: «... ми, вочевидь, маємо на увазі під вихованням... те, що з дитинства веде до доброчесності» [17, с. 91 (643d)].

Так освіта ще з протоєвропейських часів постає як украй складна і змістовно багата ідея принципово різноманітної за формами й наслідками взаємодії пізнавальника зі сферою знання. Придивившись уважніше, ми без зусиль вирізнимо тут такі значущі для подальшого викладу моменти.

Почнемо-таки з власне *навчання* знання.

Очевидно, що в ході такого навчання знання перетворюється: для його викладачів – на **ВЧЕННЯ** (пор. середньовічну «**DOCTRINAM**»), а для його «споживачів» – на **НАВИЧКИ** (пор. середньовічну «**DISCIPLINAM**»). При цьому навчання знання щодо *використання* знання як такого перетворює освіту на інструмент формування **КОМПЕТЕНТНОСТІ**¹. В цілому ж *синтез* освіти і навчання засобами освіти обертає останню на інструмент **ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ** суспільства через розподіл знання за навчальними дисциплінами. У свою чергу, *синтез* освіти і навчання засобами навчання виявляє роль освіти як інструменту **ВИКЛАДАННЯ** *resp.* **НАСТАВНИЦТВА** й ширше – **ДИДАКТИКИ**. Нарешті, *синтез* освіти і навчання засобами їхнього обопільного взаємопокладання *resp.* спільної взаємодії дає нам освіту як інструмент **КЕРУВАННЯ** (= управління) світом на професійних засадах через залучення принципів розумного пояснення життя.

З іншого боку, **ВИХОВАННЯ** у знанні перетворює саме знання на розумний **ОБРАЗ ЖИТТЯ** (= *disciplina vivendi*). Отож, у світлі виховання освіта постає як інструмент **ПЕДАГОГІКИ**, або насамперед — формування **ЧЕСНОТ** як розумного *образу* особистості для іншого. В той же час **ІНФОРМУВАННЯ** щодо знання робить освіту інструментом **ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ** суспільства через долучення людини до процедур самостійного прийняття особистісно значущих рішень на підставі знання. Кінець кінцем, *синтез* навчання, викладання, виховання й інформування на засадах взаємодії зі знанням, тобто через його *надання, засвоєння й використання*, дозволяє говорити про освіту як

¹ Тож варто пам'ятати, що сама компетенція співвідноситься зі знанням як таким не прямо, а опосередковано – через його можливі прикладні аспекти.

інструмент **ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ** суспільства через досягання ним історично певного – встановленого державою й прийнятного для самого суспільства – знаттєвого рівня, або *цензу*.

Що ж до специфіки сучасних європейських моделей освіти, вона цілком визначається дивовижним інноваційним проектом під назвою «Світ Людини».

Як відомо, цей безвірницький «світ без Абсолюту» гучно заявив про себе в історії завдяки європейському ХХ століттю, де Європа остаточно визначилася як **ІДЕЯ ОБЛАШТУВАННЯ СВІТУ ПІД ПРОВОДОМ ЛЮДСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ** [19; 20; 22]. Ось уже більше ста років він зі справді тоталітарним завзяттям прагне самотужки облаштувати царство боже на землі силами автономної (= ліберальної) **ЛЮДСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ** як своєї єдиної – наскрізь умовної – *міри*.

Наслідком такої умовності є, між іншим, те, що в його віртуально-ігровому просторі, який називається **КУЛЬТУРОЮ**, *доказ* зазвичай поступається місцем риторичному *переконанню*, а різноманітні й лише умовні способи даності речі «з точки зору потреб особистості»: усі ці її ознаки, матеріал, форма, наші уявлення про неї, навіть *цінності* як уже не якісь нейтрально-абстрактні, а *саме особистісні СМИСЛИ* (див. Преамбулу) – часто видаються важливішими за саму річ, яка врешті обертається суцільною **ЗАГАДКОЮ**. Тож, відкриваючи її передусім «для-іншого» в безлічі різних імен, інакше кажучи – спілкуючись із нею, згадані зовнішні моменти речі перетворюють культурну комунікацію на зразковий спосіб буття у Світі Людини. Того буття, де принципово умовна й кінцева людська особистість, забувши про будь-які абсолютно-трансцендентні засади, виключивши їх із текстів європейських конституційних актів, наполегливо проектує свій – так само умовний – духовний і ціннісний простір життя своєрідних мігрантів-анонімів [22]¹, надаючи йому відчутно віртуального виміру й гендлярського присмаку [18].

З огляду на це у такому Світі Людини **ОСВІТА** виявляється 1) специфічною 2) комунікацією з приводу 3) задоволення потреб

¹ **МІГРАЦІЮ** тут варто розуміти гранично широко – як *транскордонні соціально-рольові зміни-переміщення* взагалі: територіальні, шлюбні, культурні, гендерні, вікові, політичні, економічні, галузеві, трудові, науково-дисциплінарні *etc.* **АНОНІМНІСТЬ** передбачає неважливість точної номінації «за природою» на тлі маркетингових стратегій неймінгу «за встановленням» [22, с. 4].

4) людини через 5) *взаємодію* з 6) постійно відтворюваним, але й 7) регулярно оновлюваним, 8) особистісно орієнтованим, 9) соціально значущим, 10) рівною мірою й без виключень 11) приналежним усім членам людської родини – носіям людської гідності, а також 12) домірним цілому світові 13) **ЗНАННЯМ**.

Зрозуміло, всі наведені визначення освіти були поки що суто *інструментальними*. Тож тепер варто спробувати визначити освіту у Світі Людини більш *змістовно* – в аспекті так званої «філософії освіти». Зважмо лише на те, що, по-перше, європейська філософія завжди лишатиметься любов'ю до мудрості як життєво втіленого (не абстрактного!) знання, а по-друге – саме життя у Світі Людини має принципово *особистісний* – і власне людський – вимір.

Ось чому цей новий «простір жити» відкривається як **КУЛЬТУРА**, або виразна міфологія Світу Людини. Адже тільки в культурі людина «завжди вдома», бо нікого іншого, окрім неї самої й визначених через неї речей, тут узагалі нема¹. Тож сучасна філософія освіти обов'язково має вирішити проблему об'єднання, синтезу знання й життя – як особистісно забарвленого, тобто *ціннісного ЗНАННЯ* й особистісно увиразненого, тобто *культурного ЖИТТЯ*.

В підсумку **ОСВІТА** постає як 1) розумно-2) життєве 3) укорінення *resp.* ствердження 4) людської 5) особистості в 6) культурі як 7) власне *людському* світі через 8) ціннісно-орієнтоване 9) знання. І – максимально стисло: це **САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ЛЮДСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ ЗНАННЯ**. Інакше кажучи – віднаходження себе *resp.* повернення до себе через предметно визначений смисл (= знання), який, таким чином, має перетворитися на *с в і й* смисл, або саме

¹ Пор.: 1. Раціоналізована **СФЕРА ТІЛА** у сучасному Світі Людини, або **СФЕРА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**: система спеціалізованих закладів фізичного виховання – медицини (пор. санаторії, амбулаторії, клініки) – спорту. 2. Раціоналізована **СФЕРА ДУХУ** в Світі Людини, або **СФЕРА ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ**: система спеціалізованих закладів освіти – науки і техніки – ЗМІ та інформатики – культури (пор. сховища: архіви, бібліотеки, музеї). 3. Раціоналізована **СФЕРА ГОСПОДАРСТВА** (= **ОЛЮДНЕНОЇ ПРИРОДИ**) у Світі Людини, або **СФЕРА МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ**: система спеціалізованих закладів сільського господарства, будівництва й промисловості (в тому числі об'єднаних у торговельно-промислові палати) – торгівлі, транспорту і зв'язку – кредиту. 4. Раціоналізована **СФЕРА ІНСТИТУЦІЙ** (= **ВЛАСТЕЙ**) у Світі Людини, або **СФЕРА ВРЯДУВАННЯ**: система спеціалізованих закладів суду, безпеки й зовнішніх стосунків (пор. дипломатична, консульська, митна й імміграційна служби) – фінансів – громадського врядування – екологічного нагляду й надзвичайних ситуацій – кримінальної організації суспільства.

ЦІННІСТЬ, і водночас перетворити життя його носія на **КУЛЬТУРНИЙ ФАКТ**.

Але як виглядають ці цінності й ці культурні факти наприкінці Світу Людини, який нині, добігаючи кінця, все більше обертається світом чуттєвих «інтересів» та тієї специфічної ідеології *resp.* «програмного людського вірусу» (*Ст. Манн*), що ховається за звичними для Світу Людини концепціями соціального партнерства, демократії, прав людини, критичного мислення *etc.*¹? Чи лишилося тут місце для духовності як осяяння Духом (див. Преамбулу)?

Придивімося уважніше до міжнародного порядку денного щодо освіти.

§ 2. Міжнародний порядок денний щодо освіти у світі людини: два пріоритетні підходи

Поміркуйте самі, ну з якого дива нам бути однаковими. Людські істоти відрізняються одна від одної смаками, рівнем інтелекту, поглядами і здібностями. У світі вдосталь і світлих голів, і тупаків. Рівність між ними має виражатися в однакових можливостях для отримання освіти.

А. Перес-Реверте. Неповноцінний розвиток [15, с. 196].

Отже, Світ Людини формує для сучасної освіти запит на 1) рівним чином 2) автономних 3) людських 4) особистостей, які 5) комунікативно 6) стверджуються у 7) власних правах як 8) професійні творці 9) історії через 10) «правильні» апеляції до 11) культури задля 12) збереження суспільного миру [21; 24].

Тому міжнародний порядок денний щодо освіти у Світі Людини прагне гарантувати її 1) універсалістськи-2) неперервний, 3) ліберально-4) атеїстичний, 5) рівноправно-6) демократичний,

¹ Нині очевидно, що ця ідеологія є лише оболонкою для деяких сучасних людиноненависницьких концепцій національної безпеки й міжнародних відносин на кшталт так званої «теорії керованого хаосу», де ставка робиться не стільки на порядок у хаосі, скільки на порядок з хаосу. Саме їхні автори й сповіщають людство поза «золотим мільярдом», що «ми маємо бути відкритими на шляху посилення та експлуатації критичності (критичної стадії розвитку складних систем. – Ю. С.)... Тут наш національний інтерес (ідеться про інтереси розвинутих держав і найперше США – Ю. С.) пріоритетніший (?– Ю. С.) за міжнародну стабільність. Насправді, усвідомлюючи це чи ні, ми вже запроваджуємо низку заходів для посилення хаосу: просування демократії, прощтовхування ринкових реформ, розвиток засобів масової інформації за допомогою приватного сектору» [30].

7) багатофункціональний характер, а також 8) гуманістичну, 9) полікультурну, 10) громадянську, 11) життєву й 12) професійну 13) спрямованість, що забезпечує 14) виховання в душі 15) культури миру [23]. Стратегічно цей своєрідний міжнародний «план дій щодо освіти» орієнтований на об'єднання базової освіти¹ і «другої грамотності»² як «науки жити разом»³.

Отож, сучасна освіта передбачає послідовне оволодіння 1) практичною й 2) громадянською *грамотністю* (початковий рівень), 2) засадами наукових знань, техніки, управління, цінностей і компетенцій (середній рівень), 3) професійно орієнтованими науковими знаннями й техніками управління світом, моральними й культурними цінностями, а також життєво важливими компетенціями (вищий рівень), що дозволяють самостійного приймати особистісно значущі рішення й відповідально здійснювати власний життєвий вибір (післявишесвський рівень).

На цьому «майданчику» ми й зустрічаємось із двома основними сучасними підходами до освіти, що так чи інакше враховують раніше озвучені інструментальні визначення. Позначу їх як *прагматичний (економічний)* і *правозахисний*⁴.

¹ Див. Заключну доповідь Всесвітньої конференції з освіти для всіх: задоволення базових освітніх потреб (Джомтєн, Таїланд; 1990) [32, р. 73-77]. У Міжнародній стандартній класифікації освіти (ЮНЕСКО, версія 1997 р.) базову освіту «вписано» до *першого* (початкова освіта, або перший етап базової освіти) і *другого* (перший етап середньої освіти, або другий етап базової освіти) ступеня освіти, пов'язаних із повним засвоєнням базових навичок (читання, письмо, лічба, засади наук) та отриманням бази для навчання упродовж життя. Бажано, аби базові навички корелювали з основними життєвими навичками [11, с. 22-24]. Відповідно до пункту 9 «Зауважень загального порядку № 1» (2001) Комітету з прав дитини ООН щодо цілей освіти ці останні передбачають такі життєво важливі навички, як «вміння приймати виважене рішення, розв'язувати конфлікти ненасильницьким шляхом, вести здоровий спосіб життя, підтримувати гарні стосунки з оточенням, розвиток почуття відповідальності, здатність до критичного мислення, розвиток творчих здібностей, інших здібностей, що дають дітям можливість прямувати в житті обраними ними шляхами» [6, с. 176].

² Див. у [32].

³ Див. доповідь Міжнародної комісії з освіти для XXI ст. (комісія *Делора*, 1996) «Освіта: потаємний скарб» [14].

⁴ Перший, як 2004 р. влучно зауважила в пункті 10 своєї доповіді «Право на освіту» Спеціальний доповідач з питання про право на освіту Комісії ООН з прав людини *Катарина Томашевська*, нагадує слова *Джона Кейнса* про

Перший із згаданих підходів розглядає освіту як доступний процес професійно орієнтованого засвоєння знань, тобто **НАВЧАННЯ** чи **ПРОСВІТУ**. Тут освіта:

1) є засобом **ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ** суспільства на підставі «правильного» розподілу знань;

2) піддається кількісним оцінкам засвоєних функціонально-прикладних знань, вмінь, навичок і компетенцій, або технічної умілості, операціональної моторності та вправності;

3) нейтрально орієнтована на задоволення *інших* потреб як пріоритетніших – через виховання **КЛІЄНТА-ПОШУКАЧА** освіти задля професійних знань, розвитку (людського потенціалу / капіталу¹), економічного зростання, кар'єри, життєвого успіху й под. «ресурсів»;

4) отож, є **ПОСЛУГОЮ**, що має певну «цінність» насамперед у бюджетно-економічному ракурсі²;

5) перетворюється на витратний / інвестиційний інструмент «**КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЛЮДИНИ**» за умови відтермінованої економічної віддачі;

6) у цьому сенсі є предметом міжнародної торгівлі послугами в рамках Генеральної угоди з торгівлі послугами (ГУТП)³;

7) обертає викладача на **ОБСЛУГОВУЮЧИЙ ПЕРСОНАЛ** клієнтури;

8) слугує ствердженню залежної **ОСОБИСТОСТІ-ВИКОНАВЦЯ**, тобто особистості у зовнішніх для неї формах соціальної взаємодії: економіці, праці, спорті, обивательських варіантах культури (*поп-культура*) *etc.*;

9) зроджує невпевненість у собі, страх перед самостійними рішеннями й учинками, відтягування зустрічі з «реальним життям» через збільшення терміну отримання освіти і зростання залежності від персоналу / техніки;

10) долучає до *права на працю* не через благо, а через **КОРИСТЬ** — на засадах не стільки рівності чи особистісної самоідентичності,

потужний вплив економістів навіть тоді, коли вони неправі, так само як і слова *Пола Самуелсона* про марність конституційних гарантій, коли вони суперечать прописним істинам економічних підручників. – Документ E/CN.4/2004/45 [27, с. 9].

¹ Поняття «людський капітал» зазвичай визначають як сукупність економічно значущих якостей (знання, навички, компетенції), котрі має населення у працездатному віці. – Документ E/CN.4/2000/6 [29, с. 48 (67)].

² Доповідь Спеціального доповідача Комісії ООН з прав людини *Вернора Муньоса Вільялобоса*. – Док. E/CN.4/2005/50 [45] [28, с. 13].

³ Тренди тут, зрозуміло, задають експортери послуг.

скільки економічної справедливості, точніше, доцільності в інтересах глобалізованого під запит фінансового капіталу [31] ринку праці.

Граничним уособленням економічного підходу до освіти сьогодні виступає **БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС**.

[Див. основні «етапи великого шляху» – лише невеликий цитатник без коментарів. Отже: учасники «Болонської ініціативи» стурбовані насамперед «зиском Європи» (Париж, травень 1998¹); акцентом на «дослідницькій і самостійній роботі», «шляхами становлення професійної кар'єри» й отримання «переваги перед іншими людьми» (там само) у плані «працевлаштування» (Болонья, червень 1999²). Прагнучи до затребуваності на єдиному «європейському ринку праці» (там само), вони воліють оцінювати освіту не з точки зору її ціннісного змісту, а в плані знань, умінь і навичок, «необхідних для роботи» (Саламанка, березень 2001³), й ширше – «довгострокової можливості працевлаштування» (Прага, травень 2001⁴). У такій оцінці домінує діяльнісний – принципово функціональний, але не власне змістовний, – аспект (Берлін, 2003⁵) засвоєння освітнього «контенту» тими, хто, як виявляється, народжений не стільки для щастя, скільки для «єдиного європейського ринку праці».]

З іншого боку, правозахисний підхід воліє розглядати освіту як 1) законодавчо закріплену *resp.* забезпечену в 2) системі відповідних норм, 3) гарантовану 4) державою, 5) контрольовану 6) суспільством і таку, що 7) використовується людиною, 8) безумовну 9) *можливість* 10) розумного 11) самоствердження (= самореалізації й самоідентифікації) 12) людської особистості у власній 13) людській справжності й 14) гідності⁶ через 15) знання.

¹ Див. прийняту там Сорбоннську декларацію чотирьох міністрів (Великобританія, Німеччина, Франція, Італія) «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти» [4, с. 10-11].

² Див. спільну декларацію «Зона європейської вищої освіти» на першій зустрічі європейських міністрів, відповідальних за освіту [4, с. 11-14].

³ Пор. заяву «Формування майбутнього» конференції європейських вишів і освітніх організацій [4, с. 14-15].

⁴ Пор. комюніке європейських міністрів вищої освіти «До зони європейської вищої освіти» [4, с. 16-18].

⁵ Пор. комюніке «Створення загальноєвропейського простору вищої освіти» за результатами третьої зустрічі міністрів, відповідальних за вищу освіту [4, с. 18-24].

⁶ Зрозуміло, що дві останні поза їхньою Абсолютною Мірою є необов'язковою умовністю.

Звідси – глобальні ініціативи системи ООН в галузі освіти двох останніх десятиліть: освіта *для всіх*, освіта на *недискримінаційній основі*, неперервна освіта *упродовж усього життя*, освіта в галузі *прав людини*, освіта в царині *культури миру etc.*

У підсумку освіта (насамперед – вища) в аспекті її соціальної місії:

1) постає недискримінаційним засобом за можливості повного розвитку людської особистості;

2) передбачає кількісно-якісну оцінку послідовно, системно і цілеспрямовано засвоєних: а) професійно орієнтованого знання; б) сучасних дослідницьких практик; в) проектних та інноваційних технік управління світом; г) моральних і культурних цінностей; д) життєво важливих компетенцій із огляду на:

– здатність самостійно приймати особистісно значущі (= ціннісні) рішення;

– відповідально здійснювати власний життєвий вибір;

3) орієнтована на розумне самоствердження людини як свідомої й гідної особистості з огляду на рівну приналежність знання всім членам людської родини;

4) тобто є гарантованим **ПРАВОМ**, що:

а) лежить в основі здійснення всіх інших прав;

б) має самостійну цінність як **СУСПІЛЬНЕ БЛАГО**;

в) на відміну від послуги повинно бути поступово здійснене *в обов'язковому* порядку;

5) отожд, перетворюється на інструмент свободи та лібералізації суспільства на засадах самостійного прийняття особистісно значущих рішень;

6) у цьому сенсі є предметом *дотримання, захисту й виконання* з огляду на її, освіти, універсальні характеристики: а) **НАЯВНІСТЬ**; б) **ДОСТУПНІСТЬ**; в) **ПРИЙНЯТНІСТЬ**; г) **АДАПТОВАНІСТЬ**;

7) перетворює викладача на **ПЕДАГОГА-ПАРТНЕРА**;

8) слугує ствердженню вільної особистості, відповідальної за різноманітні форми соціальної взаємодії як «свої власні» на засадах культурної різноманітності;

9) зроджує впевненість у собі як передумову саморозвитку на підставі власних прав, свобод і обов'язків;

10) долучає до *права на працю* як суспільного **БЛАГА**.

Граничним уособленням цього підходу виступає **МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ І КУЛЬТУРНІ ПРАВА** (МПЕСКП, 1966-1976) [12].

§ 3. Освіта у світі людини: час реформ

Клятий *вірус університетів!* Якби не він, ніхто не став би вимагати від школярів більше, ніж вони хочуть чи можуть зробити. А навзамін ми отримали б першокласних сантехніків, робітників, теслярів, електриків, настроювачів піаніно й мало ще кого. Прокляття вищої школи полягає в тому, що вона парадоксальним чином плодить невігласів і невдах. Молодь дичавіє, країна деградує, життя стає все гіршим.

А. Перес-Реверте. Неповноцінний розвиток [15, с. 198].

А тепер – кілька слів щодо можливих реформ в освітній галузі.

Передусім реформи передбачають не просто розвиток, а саме розвиток у рамках наявної картини світу, у даному разі – засад нинішньої освітньої політики. Тож тут варто відразу визначитися з термінами: реформа чи революція? Це питання залишається відкритим. Цілком очевидно, що ані влада, ані освітянська громада нині не готові до сміливих рухів щодо просування власне українського освітнього бренду. Тим часом він відчутно втрачає набуту в ХХ ст. самобутність.

Що ж до можливого реформування освіти в межах двох згаданих підходів, то, здається, є сенс взяти до уваги такі міркування.

У випадку послідовної реалізації економічного підходу до освіти Україна в підсумку зречена йти шляхом функціонально орієнтованої розбудови звичної «кузні кадрів» заради відтворення нових «виробничих одиниць» – суб'єктів й об'єктів соціальних маніпуляцій. У другому ж випадку реалізація правозахисного підходу до освіти могла б забезпечити змістовне повернення людини до себе і свого буттєвого витоку *resp.* самоідентифікації, взаєморозуміння й миру з іншими через освіту, коли *знати* означає *любити*, отже – *бути*.

Останнє прямо передбачає єдність світу і єдність знання незалежно від його можливих форм, що вимагає нової дискусії щодо самого принципу сучасного *розподілу* наук на власне смислових засадах – як тих чи інших розділів онтології, або розгортання єдиного вчення про багатоманітність форм буття.

На цьому тлі прозорими й зрозумілими орієнтирами для такого реформування освіти постають її універсальні характеристики, вироблені практикою тлумачення права на освіту в «Зауваженнях загального порядку» Комітету ООН з соціальних, економічних і культурних прав, а також у доповідях спеціального доповідача ООН з питань права на освіту. Я маю на увазі ті виважені позиції, які поки системно не розглядаються в Україні на рівні державного управління освітою.

Отже, стисло – про *характеристики освіти* [13, с. 51-54]:

1. **НАЯВНІСТЬ:** передбачає, що на території під юрисдикцією держави, має бути достатня кількість а) діючих навчальних закладів і б) програм¹, причому держава повинна визначити²:

1.1. Рівень їхньої достатності.

1.2. Умови, необхідні для функціонування:

1.2.1. Будь-яких навчальних закладів і програм, як-от:

1.2.1.1. Будівлі та інші споруди.

1.2.1.2. Санітарно-гігієнічні зручності для осіб обох статей.

1.2.1.3. Чиста питна вода.

1.2.1.4. Професійний викладацький склад.

1.2.1.5. Конкурентоспроможний для внутрішнього ринку рівень заробітної плати викладачів³.

1.2.1.6. Навчальні матеріали.

1.2.1.7. Інше.

1.2.2. Деяких навчальних закладів і програм, як-от:

1.2.2.1. Бібліотека.

1.2.2.2. Комп'ютерні засоби.

1.2.2.3. Інформаційні технології.

2. **ДОСТУПНІСТЬ:** передбачає, що на території під юрисдикцією держави а) навчальні заклади й б) програми мають бути доступними кожній людині, причому держава повинна – де-юре й де-факто – забезпечити:

¹ Пор. пункт 50 «Зауважень загального порядку № 13 – Право на освіту (стаття 13)» (далі – «Зауважень... № 13»), прийнятих Комітетом Організації Об'єднаних Націй з економічних, соціальних і культурних прав (далі – КЕСКП; 1999, документ E/C.12/1999/10), стосовно того, що «держава повинна дотримуватися принципу наявності освіти, утримуючись від закриття приватних шкіл, включаючи будівництво учбових приміщень, розробку програм, надання навчальних матеріалів, підготовку вчителів і призначення їм конкурентоспроможної заробітної плати», – див. у [13, с. 51].

² В тому числі при встановленні правил і процедур ліцензування навчальних закладів.

³ Пор. пункт 27 «Зауважень... № 13» КЕСКП, в якому в зв'язку з «матеріальними умовами викладацького персоналу» увага держави привертається до спільної Рекомендації МОП і ЮНЕСКО про положення вчителів (1966), а також до Рекомендації ЮНЕСКО про положення викладацького складу системи вищої освіти (1997), – див. у [13, с. 51].

2.1. **НЕДИСКРИМІНАЦІЮ** за всіма ознаками, визначеними на міжнародному рівні¹, як повну й негайну доступність освіти для всіх, особливо для найбільш уразливих груп – бенефіціарів економічних, соціальних і культурних прав², якими є:

- 2.1.1. Жінки³.
- 2.1.2. Діти⁴.
- 2.1.3. Люди похилого віку⁵.

¹ Див. пункт 2 статті 2 і статті 3 МПЕСКП, які КЕСКП у пункті 31 «Зауважень... № 13» трактує у світлі Конвенції ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти й відповідних положень Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенції про права дитини й Конвенції МОП 1989 р. (№ 169) про корінні народи й народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах. Пор. також пункти 32–37 зазначеного документу й, зокрема, пункт 35, де стверджується: «Відверті диспропорції в проведенні політики, що тягне за собою відмінності в якості освіти для осіб, які проживають в різних географічних районах, можуть бути дискримінацією за суттю положень Пакту» – див. у [13, с. 52].

² У пункті 12 «Зауважень загального порядку № 3 – Природа зобов'язань держав-учасниць» (пункт 1, стаття 2 Пакту [1990] – міститься в документі E/1991/23) КЕСКП підкреслює, що «навіть у періоди гострої нестачі ресурсів, чи то з огляду на перебудову, економічного спаду або під впливом інших факторів, найбільш вразливі члени суспільства можуть і повинні бути захищеними завдяки прийняттю порівняно не надто вартісних цільових програм» – див. у [13, с. 52].

³ Відповідно до пункту 50 «Зауважень... № 13» КЕСКП держава повинна «захищати принцип доступності освіти, ліквідуючи перешкоди на шляху шкільного навчання дівчат з боку третіх осіб включно з батьками й роботодавцями» – див. у [13, с. 52].

⁴ У зв'язку з цим див. пункт 10 «Зауваження загального порядку № 1 — Цілі освіти (стаття 29 (1))» (2001; міститься в документі A/57/41, додаток VIII, додання), прийнятого Комітетом Організації Об'єднаних Націй з прав дитини (далі – КПД) – див. у [13, с. 52].

⁵ Пор. пункт 36 «Зауважень загального порядку № 6 – Економічні, соціальні й культурні права людей похилого віку» (1995; документ E/1996/22) КЕСКП, де стосовно людей похилого віку право на освіту запропоновано розглядати в двох різних і взаємододаткових аспектах, як-от: 1) забезпечення доступу людей похилого віку до освітніх програм і 2) використання їхніх знань і досвіду в інтересах більш молодих людей. Див. також пункт 41, в якому – з посиланням на рекомендацію 50 Віденського міжнародного плану дій щодо проблем старіння (1982 – див. пункт 4 «Зауважень») – підтверджено роль навчальних закладів у створенні інтегрованого у віковому відношенні суспільства, де подолано негативні стереотипи, що закріплюють образ людей похилого віку як

- 2.1.4. Інваліди¹.
- 2.1.5. Люди, що живуть з ВІЛ / СНІД².
- 2.1.6. Робітники–мігранти.
- 2.1.7. Національні, етнічні, релігійні й мовні меншини.
- 2.1.8. Корінні народи.
- 2.1.9. Насильницьки виселені й внутрішньо переміщені особи.
- 2.1.10. Біженці.
- 2.1.11. Ув'язнені й затримані.
- 2.1.12. Особи без громадянства.

2.2. **ФІЗИЧНУ ДОСТУПНІСТЬ:** передбачає, що на території під юрисдикцією держави має бути забезпечена фізична досяжність освіти через:

- 2.2.1. Відвідування навчального закладу, що знаходиться на визначеній державою розумній відстані³.
- 2.2.2. Отримання доступу до сучасних технологій⁴.

осіб з фізичними й психологічними вадами, які не спроможні діяти самостійно або відігравати роль і мати положення в суспільстві», – див. у [13, с. 52].

¹ Див. пункт 36 «Зауважень... № 13», де КЕСКП посилається на пункт 35 свого «Зауваження... № 5 – особи з якою-небудь формою інвалідності» (1994; документ E/1995/22). Тут проблеми інвалідів розглядаються в контексті права на освіту з урахуванням того, що найкращу освіту особи з якою-небудь формою інвалідності можуть отримати в рамках загальної освітньої системи (см. документ A/47/415, пункт 73). Це, в свою чергу, потребує визнання державою принципу рівних можливостей в галузі початкової, середньої й вищої освіти для дітей, молоді й дорослих, що мають інвалідність, в інтегрованих структурах (див. пункт 6 Стандартних правил забезпечення рівних можливостей інвалідів, що додаються до резолюції 48/96 Генеральної Асамблеї від 20 грудня 1993 р.), а також забезпечення того, щоб учителі володіли навичками навчання дітей–інвалідів у звичайних школах. Потребується також, аби було надано необхідне обладнання й підтримку для забезпечення особам з якою-небудь формою інвалідності такого ж рівня освіти, як і особам, які не є інвалідами. Нарешті, для дітей, які страждають на глухоту, мову глухонімих повинна бути визнано як окрему мову, до якої таким дітям необхідно забезпечити доступ і важливість якої необхідно визнавати в їхній спільній соціальній сфері. Пор. також пункт 10 «Зауваження... № 1» КПД – див. у [13, с. 52].

² Пор. пункт 10 «Зауваження... № 1» КПД – див. у [13, с. 52].

³ Держава має спеціально визначити відповідний рівень розумності «географічного віддалення» (наприклад, для сусідньої школи).

⁴ Наприклад, до однієї з програм заочного навчання.

2.3. **ЕКОНОМІЧНУ ДОСТУПНІСТЬ:** передбачає, що на території під юрисдикцією держави освіта повинна бути економічно доступною для всіх, що – з урахуванням різної сили зобов'язань для різних рівнів і форм освіти¹ – передбачає таке:

- 2.3.1. **ПОЧАТКОВА ОСВІТА:** повинна бути обов'язковою² й безкоштовною³ для всіх.
- 2.3.2. **СЕРЕДНЯ ОСВІТА** в її різних формах⁴ включно з **ПРОФТЕХНІЧНОЮ** середньою освітою: повинна бути відкритою і стати доступною для всіх шляхом вжиття всіх необхідних заходів, зокрема, поступового запровадження безкоштовної освіти.
- 2.3.3. **ВИЩА ОСВІТА:** повинна стати однаково доступною для всіх на підставі здатностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів й, зокрема, поступового впровадження безкоштовної освіти.

¹ Передбачених формулюваннями пункту 2 статті 13 МПЕСКП стосовно початкової, середньої та вищої освіти – див. у [13, с. 53].

² Пор. пункт 6 «Зауважень... № 11», де КЕСКП роз'яснює, що право на доступ дітей до початкової освіти, підкріплене заборонаю дискримінації за ознакою статі (див. статті 2 і 3 МПЕСКП), не вправі вважати факультативним ані батьки, ані опікуни, ані держава за умови, що ця обов'язковість забезпечує дитині рівноцінну освіту, що сприяє здійсненню інших її прав, – див. у [13, с. 53].

³ В пункті 7 «Зауважень... № 11» КЕСКП підкреслюється однозначність цієї вимоги як гарантії забезпечення безкоштовної початкової освіти для дітей, батьків чи опікунів, що перетворює плату, яка стягується урядом, місцевими органами чи школою, а також інші – прямі, непрямі (обов'язкові стягнення з батьків, вимога носіння відносно дорогої шкільної форми, плата за підручники, за проїзд до місця навчання й под.) чи альтернативні – видатки на фактор, який а) перешкоджає реалізації права, б) може поставити під загрозу його здійснення і в) найчастіше справляє зворотний вплив, – див. у [13, с. 53].

⁴ Що передбачають, втім, завершення базової освіти (в цілому елементарна освіта відповідає базовій, яка розглядалася у Всесвітній декларації щодо освіти для всіх; див. пункт 22 «Зауважень... № 13» КЕСКП) і створення підґрунтя для подальшої освіти й розвитку особистості, особливо в плані підготовки до отримання професійно-технічної й вищої освіти (див. пункт 12 «Зауважень... № 13» КЕСКП). У цьому плані показовим виглядає той факт, що в пункті 2 Джакартської декларації (Джакарта, Індонезія, 2005) перед державами постає завдання закріплення права на базову освіту в конституціях і законах із приділенням особливої уваги освіті для всіх (див. документ 174 ЕХ/37, Дод.), – див. у [13, с. 53].

2.3.4. **ЕЛЕМЕНТАРНА ОСВІТА:** має заохочуватися чи інтенсифікуватися, по можливості, щодо тих, хто не проходив або не закінчив повного курсу початкової освіти.

2.3.5. Повинен активно впроваджуватися розвиток мережі *шкіл усіх ступенів*, повинна бути встановлена задовільна система стипендій і повинні постійно поліпшуватися матеріальні умови викладацького персоналу¹.

3. **ПРИЙНЯТНІСТЬ:** передбачає, що а) форма й б) зміст освіти (в тому числі б.1 – програми й б.2 – методи навчання) повинні бути прийнятними для тих, хто навчається², а у відповідних випадках – для батьків³, тобто:

3.1. **АДЕКВАТНИМИ:** з огляду на врахування культурних особливостей⁴.

3.2. **ЯКІСНИМИ**⁵.

4. **АДАПТОВАНІСТЬ:** передбачає, що освіта повинна бути:

4.1. *Гнучкою*, тобто здатною адаптуватися до потреб суспільств і громад, що змінюються⁶.

4.2. Сприяє потребам тих, хто навчається з урахуванням їхніх різних соціально-культурних норм⁷.

Саме цей набір характеристик сьогодні забезпечує можливість сформулювати освітню політику на засадах поваги до прав людини та її

¹ Стосовно останньої вимоги – див. спільну Рекомендацію МОП і ЮНЕСКО про положення вчителів (1966), а також рекомендацію ЮНЕСКО щодо положення викладацького складу системи вищої освіти (1997).

² Відповідно до пункту 50 «Зауважень... № 13» КЕСКП, держава повинна «забезпечувати (полегшувати) доступність освіти шляхом вжиття позитивних заходів щодо досягання того, аби освіта була прийнятною з точки зору культури для меншин і корінного населення, а також високоякісною для всіх», – див. у [13, с. 54].

³ Цей критерій обумовлений цілями освіти, передбаченими в пункті 1 статті 13 МПЕСКП, а також мінімумом вимог для освіти, який може бути встановлено державою з урахуванням пунктів 3 і 4 статті 13 МПЕСКП.

⁴ Див. пункти 7-8 «Зауваження... №1» КПД.

⁵ Див. пункти 9, 22 «Зауваження... №1» КПД.

⁶ Відповідно до пункту 50 «Зауважень... № 13» КЕСКП, держави мають «забезпечувати (полегшувати) адаптованість освіти через розробку й фінансування програм, що відповідають потребам тих, хто навчається, у світі, що змінюється». Пор. пункт 3 «Зауваження № 1» КПД, – див. у [13, с. 54].

⁷ Див. пункти 4 і 7 «Зауваження... № 1» КПД.

основних свобод. І саме ця «матриця можливостей» усе ще нагадує про Світ Людини як спільно побудовану людством ХХ ст. по обидва боки стіни «епoxy цінностей». Тут уже втрачено поняття духовності, проте все ще живе спомин про спільні ціннісні ідеали великої Європи «від Атлантики до Уралу». На жаль, нині цей спомин чи не єдине, що протистоїть масовій «освіті для всіх» у стилі безтямно затверджених дацзибао або ж «освіті як розкоші» для небагатьох обраних. Завдяки йому жевріє надія, що спасіння світу від невігластва, можливо, більше залежатиме від освіти, ніж від конвульсивних дій *брюсів віллісів* чи давно вже не авторитетних лідерів цього «прекрасного нового світу» без ідеалів і Абсолюту. Але чи спроможні ми зробити правильний вибір?

Література

1. Августин Аврелий. О Троице: в пятнадцать книгах против ариан / Аврелий Августин.— Краснодар : Глагол, 2004.— 416 с.
2. Аристотель. Никомахова этика / Аристотель // Сочинения : В 4-х т. / Аристотель.— Т. 4.— М. : Мысль, 1983. — С. 53-293.
3. Аристотель. Риторика / Аристотель // Античные риторика.— М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978.— 352 с.
4. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна-Болонья-Саламанка-Прага-Берлін) / М. Ф. Степко, Я. Я. Болубаш, В. Д. Шинкарук та ін. // Міністерство освіти і науки України : Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.— [Тернопіль?] : [ТДПУ?], 2003.— 25 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Философия духа // Г. В. Ф. Гегель // Энциклопедия философских наук.— М. : Мысль, 1977.— Т. 3.— 472 с.
6. Замечания общего порядка № 1 — Цели образования // Замечания общего порядка, приняты Комитетом по правам ребенка / Организация Объединенных Наций. Международные договоры по правам человека. Т. II. Подборка замечаний общего порядка и общих рекомендаций, принятых договорными органами по правам человека. 2001. — 2008. — Т. II. — Режим доступа до вид. : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/422/45/PDF/G0842245.pdf? OpenElement>. — Назва з екрана.
7. Кант И. Критика способности суждения / И. Кант.— М. : Искусство, 1994. 367 с.— (История эстетики в памятниках и документах).
8. Лосев А. Ф. Диалектика мифа / А. Ф. Лосев.— М. : Мысль, 2001.— 558 с.
9. Лосев А. Ф. Диалектика художественной формы / А. Ф. Лосев // Форма — Стиль — Выражение.— М. : Мысль, 1995.— С. 5-296.
10. Лосев А. Ф. Философия имени / А. Ф. Лосев // Бытие — имя — космос.— М. : Мысль, 1993.— С. 613-801.

11. Международная Стандартная Классификация Образования — 1997 / ЮНЕСКО : Генеральная конференция : двадцать девятая сессия.— 1997.— Режим доступа до вид. : http://www.uis.unesco.org/TEMPLATE/pdf/iscsd/ISCED_R.pdf. — Назва з екрана.
12. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах // United Nations : Treaty Series.— Vol. 993.— P. 34-43.— 1966.— Режим доступа до вид. : <http://www.un.org/russian/document/convents/pactecon.htm>. — Назва з екрана.
13. Модель аналізу національної політики в галузі здійснення права на освіту / Ю. І. Сватко (укладач) // Модель аналізу національної політики в галузі здійснення права на освіту : Міжнародна нарада експертів з прав людини в полі компетенції ЮНЕСКО «Право на освіту в країнах перехідного періоду».— 2006.— Режим доступа до вид. : http://www.vo.kiev.ua/files/ukr/meeting_discussion_316_ua_paper.doc. — Назва з екрана.
14. Образование: сокрытое сокровище // Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XXI века. 1996. — 2007. — Режим доступа до вид. : http://www.ifap.ru/library/book_201.pdf. — Назва з екрана.
15. Перес-Реверте А. Неполноценное развитие / Артуро Перес-Реверте // С намерением оскорбить : эссе : пер. с исп. Е. Матерновской.— М. : Изд-во Эксмо, 2005.— С. 195-198.
16. Платон. Государство / Платон // Собр. соч. : в 4 т. / Платон.— Т. 3.— М. : Мысль, 1994.— С. 79-420.
17. Платон. Законы // Платон. Собрание сочинений в 4-х т.: Т. 4.— М. : Мысль, 1994.— С. 71-437.
18. Сватко Ю. І. Віртуальність. Час. Мова / Ю. І. Сватко // Наукові записки НаУКМА : Філософія та релігієзнавство.— 2011.— Т. 115.— С. 3-7.
19. Сватко Ю. І. «Європа+»: на шляху до культури миру (нове тисячоліття і його виклики) / Ю. І. Сватко // Україна — Європа: назустріч новому тисячоліттю (права людини, мир, демократія, толерантність, взаєморозуміння між народами).— К. : Stylos, 1999.— С. 4-20.
20. Сватко Ю. І. Європейський Світ Людини: його максими і конфлікти / Ю. І. Сватко // Конфліктологічна експертиза: теорія і методика.— К. : [Т-во конфліктологів України], 2006.— Вип. 5.— С. 74-81.
21. Сватко Ю. І. Картина світу і освіта світу: коментар до програмного документа ЮНЕСКО «Велика програма I — Освіта» на 2012-2013 рр. / Ю. І. Сватко // Наукові записки НаУКМА : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота.— 2012.— Т. 136.— С. 3-13.
22. Сватко Ю. І. «Кінець прекрасної епохи», або Час зміни «картинки»? / Ю. І. Сватко // Наукові записки НаУКМА : Філософія та релігієзнавство.— 2013.— Т. 141.— С. 3-12.
23. Сватко Ю. І. Перспективи філософської освіти в Україні у світлі стратегічних завдань ЮНЕСКО в галузі філософії / Ю. І. Сватко //

- Філософська освіта в Україні: історія і сучасність : Колективна монографія.— К. : Аграр Медіа Груп, 2011.— С. 230–288.
24. Сватко Ю. І. Право на освіту в контексті глобальної кризи, «Цілей розвитку тисячоліття» і автономії університетів / Ю. І. Сватко // Наукові записки НаУКМА : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота.— 2009.— Т. 97.— С. 3-12.
 25. Сватко Ю. І. Типи інтелектуалів і культурно-історичні моделі інтелектуального життя (одна з можливих версій європейського досвіду осягання історії) / Ю. І. Сватко // Українські інтелектуали : погляд із сьогодення ; збірник статей.— К. : Видавництво «Дельта», 2006.— С. 8-68.
 26. Тома Аквинский. Сумма теологии / Тома Аквинский.— М. : Signum Veritatis, 2008.— Т. 3.— 752 с.
 27. Экономические, социальные и культурные права: Право на образование // Доклад, представленный Специальным докладчиком г-жой Катариной Томашевски / Организация Объединенных Наций : Экономический и Социальный Совет : Комиссия по правам человека : Шестидесятая сессия : Пункт 10 предварительной повестки дня. — 2004. — Режим доступа до вид. : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/103/30/PDF/G0410330.pdf?OpenElement>. — Назва з екрана.
 28. Экономические, социальные и культурные права: Право на образование // Доклад Специального докладчика по вопросу о праве на образование г-на Вернора Муньоса Вильялобоса / Организация Объединенных Наций : Экономический и Социальный Совет : Комиссия по правам человека : Шестидесят первая сессия : Пункт 10 предварительной повестки дня.— 2005.— Режим доступа до вид. : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/171/42/PDF/G0417142.pdf?OpenElement>. — Назва з екрана.
 29. Draft Treaty amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community . — 2009. — Режим доступа до вид. : <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsupload/cg00001.en07.pdf> . — Назва з екрана.
 30. Mann St. The Reaction to Khaos [Electronic resource] / Steven R. Mann // Complexity, Global Politics, and National Security : Edited by David S. Alberts and Thomas J. Czerwinski : National Defense University Washington, D. C. — 1997. — P. 135-149. — Mode of access : www.dodccrp.org/html4/bibliography/comch06.html — Title from the screen.
 31. Piketty Th. Le capital au XXI siècle.— Paris : Seuil, 2013.— 976 p.— (Les Libres du nouveau monde).
 32. World Declaration on Education for All, adopted by the World Conference on Education for All (Jomtien, Thailand, 5-9 March 1990) // The Dacar Framework for Action : Education for All: Meeting our Collective Commitment ; World Education Forum : Dacar, Senegal, 26-28 April 2000.— [Paris] : UNESCO, 2000.— P. 73-77.

НА ИСХОДЕ МИРА ЧЕЛОВЕКА: ДУХОВНОСТЬ, ЦЕННОСТИ, КОМПЕТЕНЦИИ, ОБРАЗОВАНИЕ

Ю. И. Сватко

В статье определены базовые понятия духовности, знания, личности, ценностей, культуры, Европы, а также комплекс понятий, формирующих концепты «образование» и «Мир Человека»; рассмотрена международная повестка дня относительно образования; выделены два приоритетных подхода к осуществлению современной образовательной политики: экономический и правозащитный; акцентирован вопрос о направлении образовательных реформ в Мире Человека.

ELAPSING HUMAN WORLD: SPIRITUALITY, VALUES, COMPETENCIES, EDUCATION

Yu. Svatko

The article defines the basic notions of spirituality, knowledge, personality, values, culture, Europe, as well as a set of notions shaping the concepts of «education» and «the Human World»; the international agenda on education is considered; two priority approaches towards modern education policy are singled out: the economy-based, and the advocacy-based ones; the issue of education reforms direction in the Human World is stressed.

Сватко Юрій Іванович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія, толерантність і взаєморозуміння між народами» в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», головний координатор Міжуніверситетської мережі кафедр ЮНЕСКО та їхніх партнерів «Культура миру через комунікацію», член Національної комісії України у справах ЮНЕСКО. E-mail: unsvat@gmail.com

Svatko Yuriy, Dr. of Philology, Professor, Chairholder of the UNESCO Chair «Human Rights, Peace, Democracy, Tolerance and International Understanding» at the National University of «Kyiv-Mohyla Academy», Principal Coordinator of the Inter-university Network of UNESCO Chairs and their Partners «Culture of Peace via Communication», Member of the National Commission of Ukraine for UNESCO. E-mail: unsvat@gmail.com

